

Józef Adelson (Warszawa)

Struktura społeczno-zawodowa ludności żydowskiej w województwie białostockim w świetle spisów powszechnych z 1921 i 1931 roku

Zarówno w 1921 jak i w 1931 roku odsetek czynnych zawodowo Żydów był niższy od odsetka ogólnej liczby Żydów zamieszkałych w województwie białostockim. W 1921 roku, podczas gdy na terenie województwa białostockiego ludność żydowska stanowiła 14,8⁰/₀ ogólnej liczby ludności, procent czynnych zawodowo wynosił tylko 9,1¹. Natomiast w 1931 roku na 12,1⁰/₀ ogólnej liczby ludności żydowskiej procent czynnych zawodowo wynosił 8,6². W okresie 1921—1931 nastąpił niewielki, choć wyraźny, proces produktywizacji ludności żydowskiej. Należy jednak wziąć pod uwagę nikłe zatrudnienie Żydów w rolnictwie, gdzie procent zawodowo czynnych był wyjątkowo wysoki. Pomijając rolnictwo, odsetek czynnych zawodowo niemalże pokrywa się z odsetkiem ludności żydowskiej w miastach zarówno w 1921 (42, 9—47, 2) jak i w 1931 roku (38, 7—39, 0). Pomimo tego, że omawiany region był słabo uprzemysłowiony (z pominięciem oczywiście samego Białegostoku), liczba Żydów zatrudniona na roli była znikoma; w 1921 roku wynosiła tylko 1⁰/₀, a w 1931 r. 0,5⁰/₀ w stosunku do wszystkich zatrudnionych w rolnictwie. Ale podczas gdy w spisie z 1921 roku nie wyodrębniono spośród rolnictwa innych działów gospodarki związanych z produkcją żywności, to w spisie 1931 roku z rolnictwa wyodrębniono ogrodnictwo i pszczelarstwo, rybołówstwo, leśnictwo i łowiectwo. W ogrodnictwie i pszczelarstwie Żydzi stanowili 30,4⁰/₀ wszystkich zatrudnionych, w rybołówstwie 18,5⁰/₀. Prawdopodobnie tę stosunkowo dużą koncentrację ludności żydowskiej w tych działach gospodarki spowodowała jej wysoka dochodowość i niewielka ilość ziemi niezbędna do jej wykonywania. Świadczyłoby to także o tym, że lansowane dotychczas tezy o nikłym zatrudnieniu Żydów w rolnictwie są błędne. Oczywiście, jeśli rozpatrywać rolnictwo jako gałąź gospodarki obejmującą wszystkie działy produkcji żywnościowej, procent zatrudnionych tam Żydów był nikły. Natomiast jeśli podzieli się tą gałąź gospodarki tak jak się dzieli przemysł, to wtedy wyraźnie można zauważyć, że w niektórych działach produkcji żywnościowej udział Żydów jest znaczny. Tam gdzie do produkcji żywno-

ciowej nie potrzeba było ziemi, gdzie nie pokutowały stare zakazy i ograniczenia, wówczas zatrudnienie ludności żydowskiej znacznie przewyższyło zatrudnienie chrześcijan w stosunku do ogólnej liczby ludności. Możliwe, że problem ten jest zagadnieniem zupełnie marginalnym wobec małego znaczenia dla całej gospodarki tych dwóch gałęzi. Wydaje się jednak, że rozwinięcie go przyczyniłoby się w znacznym stopniu do zmiany stereotypowej wiedzy o strukturze zawodowej ludności żydowskiej w woj. wództwie białostockim. Charakteryzowała się zaś owa struktura wysokim zatrudnieniem w przemyśle jeszcze wyższym w handlu, stosunkowo niskim w komunikacji i transporcie i bardzo niskim w administracji i sądownictwie.

Podczas gdy w 1921 roku zatrudnienie Żydów w przemyśle województwa wynosiło 51,8% w stosunku do ogólnej liczby zatrudnionych w przemyśle, to w 1931 roku spadło ono do 42,7%. Żydzi dominowali tylko w niektórych gałęziach przemysłu np. w przemyśle precyzyjnym (1921—90,8%, 1931—87,6%), poligraficznym (1921—72,8%, 1931 — 73,1%) czy spożywczym (1921—71,6%, 1931 — 59,5%). W innych gałęziach procent zatrudnionych Żydów pokrywał się nieomal z procentem ogólnej liczby ludności żydowskiej np. w przemyśle mineralnym (1921 — 17,3%, 1931 — 12,5%) drzewnym (1921 — 30,5%, 1931 — 25,9%) czy w budownictwie (1921 — 33,2%, 1931 — 26,7%). We wszystkich gałęziach przemysłu, z wyjątkiem metalowego i maszynowego, notuje się znaczny spadek zatrudnienia Żydów w 1931 roku w porównaniu z rokiem 1921. Należy zaznaczyć kilka charakterystycznych zjawisk mających wpływ na te zmiany. Otóż w 1931 roku zaczęto już wyraźnie na tym terenie odczuwać kryzys gospodarczy i zmniejszono produkcję przemysłową. Powodowało to przekwalifikowywanie się wielu osób. W tym okresie zaznaczyło się wyraźne zwiększenie w transporcie liczby personelu pomocniczego. Można to tłumaczyć tym, że wielu zwalnianych z przemysłu robotników szukało pracy w transporcie jako ładowacze, woźnice itp. Nastąpił spadek odsetka ludności żydowskiej w porównaniu do ludności całego województwa z 14,8% do 12,1% oraz zmniejszył się stopień koncentracji ludności żydowskiej w miastach z 47,2% w 1921 do 39,1% w 1931 roku. Podobny proces spadku zatrudnienia ludności żydowskiej można zauważyć w handlu. We wszystkich jego dziedzinach procent zatrudnionych Żydów spadł z 79,4% w 1921 roku do 70,4% w 1931 roku w stosunku do wszystkich zatrudnionych w handlu. Pomimo tego, że nadal udział Żydów w handlu był dominujący, w 1931 roku można dostrzec pewną restrukturalizację w poszczególnych gałęziach tej dziedziny gospodarki. Podczas gdy notuje się wyraźne zmniejszenie zatrudnienia Żydów w handlu towarowym, spółdzielczym i pośrednictwie, to wzrasta ich udział w obrocie pieniężnym i wszelkiego typu usługach hotelarskich, gastronomicznych i innych.

Jedną z niewielu dziedzin gospodarki, której udział Żydów wzrósł w omawianym okresie, był transport i komunikacja. O ile świadomie eliminowano Żydów z gałęzi transportu i komunikacji należących do państwa takich jak poczta, (gdzie udział Żydów w zatrudnieniu spadł z 0,6% do 0,4%) i koleje, (gdzie spadek był jeszcze większy z 0,8% do 0,1%), to w innych dziedzinach transportu, a szczególnie w gałęziach pomocniczych wzrost był kilkunasto, a nawet kilkudziesięcioprocentowy.

Ta sama świadoma polityka rządu powodująca eliminację Żydów z poczty i kolei była prowadzona w administracji państwowej i sądownictwie. Otóż w latach 1921—1931 nastąpił 3-krotny spadek zatrudnienia Żydów w tych działach. W 1931 roku w administracji państwowej i sądownictwie pracowało jedynie 0,9% Żydów. Błędne także wydają się twierdzenia popularyzujące do dzisiaj, a mówiące o dominacji Żydów w wolnych zawodach. Dla uproszczenia porównałem zatrudnienie Żydów w wolnych zawodach ze stopniem koncentracji ludności żydowskiej w miastach, bo właśnie zatrudnienie w wolnych zawodach koncentrowało się w miastach. Koncentracja ludności żydowskiej w miastach w 1931 roku wynosiła 39%, a zatrudnienie w adwokaturze i notariacie tylko 21,5%. To samo dotyczy lekarzy i personelu medycznego, który w szpitalnictwie zamkniętym stanowił jedynie 37,9% ogółu zatrudnionych. Ze względu na trudności w uzyskaniu pracy w szpitalnictwie zamkniętym, decydowano się na praktykę prywatną i tu faktycznie — dominacja Żydów była wyraźna. Wśród prywatnie praktykujących lekarzy w 1931 roku Żydzi stanowili 77,9%.

Bardziej niż struktura zawodowa na wewnętrzną niejednorodność społeczeństwa żydowskiego wskazuje struktura społeczna, głównie w przemyśle. Otóż prawie we wszystkich gałęziach przemysłu, z wyjątkiem przemysłu chemicznego, zakłady określan mianem I-III kategorii należały do Żydów. Żydzi stanowili elitę burżuazji przemysłowej w województwie białostockim, ale także do Żydów w większości należały zakłady VIII kategorii, nie zatrudniające najemnych robotników. Wskazuje to na ogromne różnorodzenie wewnątrz tego społeczeństwa, którego nie powinniśmy traktować jako jednolitej na zewnątrz całości.

¹ Wszystkie dane przytoczone w komunikacie, a odnoszące się do sytuacji w 1921 roku zostały zaczerpnięte z wyników „Pierwszego Spisu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 roku” ogłoszonych dla województwa białostockiego w *Statystyce Polski*, tom XIX, Warszawa 1927.

² Wszystkie dane przytoczone w komunikacie, a odnoszące się do sytuacji w 1931 roku, zostały zaczerpnięte z wyników „Drugiego Powszechnego Spisu Ludności z dnia 9 grudnia 1931 roku ogłoszonych dla województwa białostockiego w *Statystyce Polski*, Seria C, zeszyt 83, Warszawa 1938.

Józef Adelson

Social and Professional Structure of the Jewish Population in the Białystok Region According to Censuses of 1921 and 1931

In 1921 Jewish population amounted to 14,8⁰/₀ of the total population while the percentage of Jews professionally active was 9,1⁰/₀. In 1931 these data were, respectively, 12,1⁰/₀ and 8,6⁰/₀. These relations were influenced by small employment of Jews in agriculture. Only in such fields as gardening and bee-keeping (30,4⁰/₀) or fishing (18,5⁰/₀) the percentage of Jewish population was high. These data contradict the stereotype concerning professional structure of Jews in the Białystok region. This structure was characterized by high employment in industry, particularly precise work (10,8⁰/₀, 87,6⁰/₀), in printing (about 7⁰/₀), in food industry and trade (79,4⁰/₀, 70,4⁰/₀). Relatively low employment occurred in communication and transport, and very low — in administration and jurisdiction. In the 10-year period between the censuses a restructuring took place in the group of Jews involved with trade: a decrease in running agencies, trade of goods and cooperative trade, and increase in financial dealing, running hotels, restaurant services etc. Jews were consciously excluded from state transportation, communication, administration and judiciary system. It seems disputable whether Jews dominated in learned professions, although in some fields their participation was significant. Such was the case in medical care where — due to difficulties in obtaining hospital jobs — Jewish doctors frequently started private practice. Here their domination was indeed significant (77,9⁰/₀). Jews made the elite of the industrial upper class, but also they were usually owners of workshops which did not hire workers. It indicates large stratification within the Jewish communities.